

проф. др Радомир Ђорђевић
Универзитет у Београду
Физички факултет
Београд

Библиотекар Георгиј Свишчев (Ђорђе Свишћов), теолог

Код нас су деведесетих година 20. века одржана два међународна научна скупа о доприносу руске емиграције култури југословенских народа.* Материјали са првог објављени су у две књиге, доста обимне и богате садржајем.¹ Материјали са другог скупа, на којем сам имао прилике да учествујем, нису објављени због, према неким информацијама, недостатка финансијских средстава. И поред великог броја саопштења у којима је осветљено мноштво значајних појава велике руске емиграције, има још личности које ће привући пажњу истраживача из различитих области. Допринос руских емигрантских интелектуалаца, професора, различитим богословским дисциплинама већ је увелико осветљен у нашој литератури, а понајвише се писало о професорима који су се већ били афирмисали у царској Русији и по доласку у нашу земљу предавали су на тек основаном Богословском факултету.

Приметно мање је познат допринос изданака првог таласа руских емиграната, па и изданака другог и трећег таласа руске емиграције у нашој земљи. Међу тим изданцима који су се формирали и афирмисали у Краљевини СХС и Југославији било је подоста оних који су такође оставили мањи или већи траг у нашој култури, који су остали у сећању знатног броја људи из генерација које се већ увелико осипају. Спомен на те људе треба да остане у нашој средини. Свест о дугу према тим људима навела ме је да се макар и најкраће осврнем на једну занимљиву личност – библиотекара Богословског факултета СПЦ у Београду Георгија Свишчева, или Ђорђа Свишћова, теолога, изузетног у погледу интелектуалне радозналости. Непосредан повод за редове који следе јесте прегледање зборника *Српска теологија у двадесетом веку*, у којем се налази и чланак о историји библиотеке Богословског факултета у Београду; чланак је иначе веома информати-

* Излагање на научном скупу „Српска теологија у двадесетом веку: Истраживачки проблеми и резултати“ одржаном на Православном богословском факултету у Београду 24. и 25. маја 2007. у склопу пројекта бр. 149037А („Српска теологија у двадесетом веку“), који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

¹ *Руска емиграција у српској култури 20. века*, зборник радова, том I и II, Филолошки факултет, Београд, 1994. Недавно је у Београду одржан и трећи научни скуп о доприносу руских емиграната нашој култури, али са знатно мањим бројем учесника него што је то било на претходним скуповима.

ван, али је при навођењу имена библиотекара, на жалост, изостављено име Георгија Свишчева.

Свишчев, или Свишћов, није само на писца ових редова оставио упечатљив утисак; верујем да су га задржали у сећању професор Владета Јеротић и други професори Богословског факултета старије генерације који су још живи. Иако он није оставио за собом веће публиковане списе, његов богат, мада не лак живот, студије у Паризу, заточеништво у логору у Немачкој итд. привлачили су пажњу многих. Пред сам крај његовог живота сарадници Радио-телевизије Београд посетили су га и снимили дужи документарни прилог у којем је Свишчев евоцирао своја сећања. Тај прилог је емитован крајем 70-их година прошлог века, у време када истраживања о доприносима руске емиграције још нису била актуелна, а, могло би се рећи, нису била ни много пожељна. Због тога је акценат у поменутом документарном прилогу, чији сам, на жалост, тек крајичак могао да видим, стављен на његову необичну личност.

Редови који следе представљају сећања на Свишчева, са којим сам имао бројне разговоре током низа година, разговоре који су за мене били врло подстицајни, те му се на овај начин за то одужујем. Крајем 1968. био сам припремио студију о интуитивном облику сазнања и било је потребно да консултујем још и литературу о руским интуиционистима ради поређења са европским. До књига се тада тешко долазило, наше библиотеке, не само Народна него и друге, страдале су у време Другог светског рата. то је било време пре компјутера и масовне употребе ксерокс-апарата. Старије колеге су ми предложиле да неке од давно штампаних књига руских философа потражим у библиотеци Богословског факултета. Сасвим добро сам знао да за асистента Универзитета, нарочито у мом случају, није било баш препоручљиво да одлази у библиотеку Богословског факултета, али потреба, па и извесна интелектуална радозналост, однели су превагу и ја сам једног хладног дана, помало рачунајући на мањи број људи који ме могу видети, посетио библиотеку и потражио библиотекара Свишћова, за којег ми је речено да ми може помоћи око набавке литературе која ме је интересовала.

Закуцао сам на врата библиотеке и ушао; затекао сам само једног старијег човека који је био готово у лежећем положају и једном руком убацивао дрва и ћумур у пећ. Мислећи да је то послужитељ, упитао сам га како могу да нађем Ђорђа Свишћова, како су га наши људи звали. Он је устао на ноге и рекао прилично незаинтересовано: „Ја сам.“ Прибрао сам се од изненађења, јер библиотекар других библиотека у које сам одлазио годинама нису ложили пећ. Брзо сам му објаснио које ме књиге интересују и због чега. Најпре ме је упитао ко сам, а када је чуо да сам асистент Универзитета, свршени философ, резервисаност као да се мало повећала, или се мени можда тако учинило. То ме није изненадило, јер је било такво време, он сâм је вероватно имао и различита непријатна искуства. Али, при навођењу имена философа и богослова и њихових књига које су ми биле потребне он уопште није гледао у каталог, није тражио сигнатуре. За једну књигу ми је одмах рекао да је украдена 1937. године, да он чак зна и виновника тога чина – у питању је био професор који је у то доба још био жив; неке друге књиге ми је одмах донео из магацина, из којег се улазило одмах из просторије где су смештени каталози.

Када сам упитао за књигу Флоренског *Стуб и тврђава истине* рекао ми је да у библиотеци постоји примерак нумерисан од издавача под бројем 99, ако се не варам, издање антикваријата „Russica“ у Берлину, из 1929, које може да ми да под условом да предам личну карту и да књигу читам за столом у поменутом каталожном одељењу, у његовом присуству. Такви услови ме нису нимало зачудили, пошто сам знао да је у питању једини примерак те књиге у нашој земљи, штавише, био сам му необично захвалан. Током неколико дана читања те књиге размењивали смо по неколико реченица о разним проблемима философије, руске емиграције итд. Док сам се у себи дивио његовој ерудицији, осећајући нелагодност због својих тадашњих оскудних знања из хришћанске философије, он се приметно раскрављивао, па помало и чудило радозналости једног асистента. По свему судећи, убрзо је схватио да има и таквих универзитетских радника.

Негде касније, стицајем разних животних прилика, Свишћов се доселио у насеље у којем живим и ја; тамо је живео сам и, пошто се приближавала старост, он је склопио уговор са једном породицом из његове зграде да преузме бригу о њему а да он са своје стране њој остави стан и другу заоставштину. Тада смо наставили разговоре, а и време се почело помало мењати. Имао сам прилике да га боље упознам, али нисам ни слутио да ће кроз неколико година неочекивано преминути.

Посећујући овог необичног човека – а и он је мене једном посетио – уживао сам у његовом руском језику, пошто сам га молио да говори само руски. Са посебним емоцијама је рецитовао песме руских песника различитих периода. Његов стан са фотографијама предака, иконама, породичним реликвијама, грбом, библиотеком – више је личио на музеј или на кутак аристократске средине Петрограда који је он хтео да заувек сачува. Нарочито сам био изненађен када ми је показао два реда у једној полици за књиге – све Библија до Библије, на различитим језицима; он је упоређивао преводе и тако настојао да доспе до аутентичног смисла тог корпуса књига.

Показујући ми књиге из своје библиотеке, снисходљиво је говорио да је то остатак огромне библиотеке коју је из Русије донео његов отац а која се увећавала нарочито између два светска рата. Библиотека је имала велику вредност и Свишћов је имао намеру да је прода Американцима; у САД су, иначе, живели његов отац и сестра после Другог светског рата. Али, тај аранжман је из неких разлога био спречен, па је библиотека, тј. њен највећи део, продат антикваријату Матице српске у Новом Саду. Када су након стручних прегледа неке од тих књига стављене у продају, имао сам прилике да понеку од њих купим, а цене су биле доста високе. Оно што је Свишћов задржао у свом стану такође је било врло вредно – било је ту раритета, ретких издања итд. Био је љубитељ књига, њихов познавалац, љубитељ документације и, посебно, изузетан филателиста. Током разговора ми је причао о свом животу, тако да се стицала и слика времена у којем је живео. Имао је дар за казивање, а имао је и о чему да прича.

Георгиј Свишчев се родио у најужем делу Петрограда 1912. у породици генерала и професора универзитета Ивана Свишчева (1875–1973), који је избегао из Русије у првом таласу емиграције и настанио се у Краљевини СХС, у Београду, где је касније саградио кућу, која постоји и данас, на углу Таковске и Јаше Продановића (пре рата Варшавска улица). Отац Георгија Свишчева пре Другог

светског рата радио је као истакнути стручњак геодета (пored осталог за потребе Генералштаба Краљевине Југославије сачинио је извесне таблице).² Георгију Свишчеву је било око седам година када је са породицом стигао у нашу земљу. По завршетку школовања млади Свишчев одлази на студије у Париз, у Институт Св. Сергеја, који пред сâм крај студија напушта услед спора са професорима код којих је бранио рад из области хришћанске антропологије. Потом се враћа у Југославију, коју је доживљавао као своју отаџбину.

Године 1936. умире му мајка, а првих дана бомбардовања 1941. погинула му је вереница, чију је фотографију држао на столу до краја живота. Као резервни официр војске Краљевине Југославије одведен је у немачко заробљеништво, где остаје до краја рата. Из заробљеништва је донео више свезака у којима је, као и други Руси, преписивао нарочито песме руских песника, у којима је налазио душевни мир, које су му уливале наду у ослобођење. Када је рат завршен, он не одлази на Запад, као многи други Руси, враћа се у Југославију, везан успоменом на мајку и вереницу. Његов отац бежи из наше земље, предвиђајући да ће и овде бити установљен поредак од каквог је избегао из Русије, предлаже и сину Георгију да напусти Србију, али овај то није прихватио.

После рата Георгиј Свишчев је завршио студије на Богословском факултету у Београду, где је неко време радио као библиотекар и на томе месту многим помагао да дођу до неопходне литературе. Умро је 4. фебруара 1980. читајући књигу у фотели. Сахрањен је на руском Иверском гробљу – на Новом гробљу у Београду. На сахрани су били, осим наших интелектуалаца, професора Богословског и неких других факултета, и људи из старије генерације емиграције, која је већ била у нестајању.

Одмах после смрти Свишчева пазитељска породица, која једва да је и знала ко је човек о којем су се старали, позвала ме је да проценим књиге пре него што их прода антикваријату „Просвете“ у Београду. Антиквари су приликом одвожења књига, које су привремено биле смештене у гаражи у коју је продирала вода, понеке оставили као „неважне“, које су заправо такође биле раритети, а породица ми их је у недоумици понудила кад је видела да се преко њих газило блатњавим чизмама. Свишчев је располагао и преписком, разгледницама итд. које је размењивао са париским професорима и другим интелектуалцима, истакнутим личностима; њих је такође откупио неки колекционар којем су били важни не кореспонденти, него саме поштанске марке и старе разгледнице; продате су и збирке поштанских марака итд. Тако се завршила једна драма, која није остала без корисног трага у нашој средини. За жаљење је само што лични архив овог занимљивог интелектуалца није сачуван.

Када је реч о његовом интелектуалном наслеђу, познато ми је да је оставио поједине текстове у рукопису, од којих је најважнији завршни рад из Париза о хришћанској антропологији, који ми је показао; знам да је изучавао духовну традицију свих поднебља, да је интензивно трагао за „првим и последњим основама“ свега постојећег, да је објављивао мање текстове у публикацији *Окултизам и јога*, која је излазила у Београду пре Другог светског рата. Руком је преписивао многе ретке књиге из разних библиотека у жељи да их стално има поред себе.

² Др Тома Миленковић, *Руски инжењери у Југославији*, изд. Савеза инжењера и техничара Србије, Београд, 1997

Оличавао је снажну индивидуалност, перманентног трагаоца-истраживача, те је отуд нужно био и усамљеник, којег средина није увек схватала. Његова животна драма је на извештан начин оличавала и драму руске интелигенције после револуције 1917. године.³

³ Од истакнутих људи руске емиграције са којима је Георгиј Свишчев био у комуникацији био је и митрополит кијевски и галицички Антоније (Храповицки, 1863-1936), најстарији руски јерарх, који је, по доласку у Краљевину СХС, у Сремским Карловцима 1921. основао Високи црквени савет као највише црквено тело Руске православне цркве, полазећи од става да Црква у совјетској Русији и патријарх Тихон нису слободни, тако да је настао први раскол цркве у емиграцији – оснивањем Карловачког синода. Митрополит Антоније је био не само афирмисана личност, већ и писац многих важних богословских и философских радова. У младићким годинама упознао је, поред осталих, и Достојевског. Припадао је мањем кругу изузетно побожне омладине, која је будила наду Достојевског у могући препород у духу истинског хришћанства после таласа нихилизма и атеизма код руске омладине. Храповицки, који је после Сремских Карловаца живео у Београду све до смрти, у разговорима са Свишчевом о годинама своје младости причао је о одушевљењу Достојевског побожношћу круга младића којем је припадао. Свишчев је писцу ових редова пренео усмено сведочанство самог Храповицког да је Достојевски градио лик Аљоше у роману *Браћа Карамазови* по узору на њега – младог Храповицког. Занимљиво је да су се и у Русији сачувала нека усмена сведочанства о томе. Вредно је помена да Богдан Лубардић наводи три извора те врсте у својој студији „Рецепција руске религијске философије у делима архимандрита др Јустина Поповића“ (у: *Српска теологија у двадесетом веку*, књ. 1, Православни богословски факултет, Београд 2007, стр. 69, н. 26). Он тиме изнова покреће питање које су код нас дотакли Мирослав Јовановић и Остоја Ђурић. (Додуше, Лубардић то чини сасвим независно, јер руске изворе које наводи налазимо само код њега.) Тако М. Јовановић у делу *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924* (Стубови културе, Београд, 297) пише у вези са тим следеће: „Митрополита Антонија је пратио глас да је под утицајем познанства са њим Фјодор Михајлович Достојевски креирао лик најмлађег од браће Карамазових, Аљошев“ (Овај историчар се позива на књигу русисте О. Ђурића, *Руска литерарна Србија 1920-1941. Писци, кружоци, издања*, Горњи Милановац, 1990, 230.) — Надаље, из извора које наводи Лубардић (= Т. Орнатска, В. М. Лурие, М. С. Аљтман; в. нав. д., 68-69) види се и то да је Достојевски, рецимо, познавао Храповицког преко ректора Санктпетербуршке духовне академије о. Јована Јањишева. Он је великог руског писца упознао са истакнутим представницима новог православног покољења младих, којем је Храповицки припадао (о њима ће Достојевски касније писати у *Дневнику писца*). Из тих извора се такође види да и руски аутори (нпр. Лурие) допуштају могућност да је млади Храповицки Достојевском могао послужити као образац за лик Аљоше Карамазова. Наравно, побројани аутори, укључујући и Лубардића, вероватно би се сложили како из тога не следи да је тиме безостатно доказано да лик Аљоше јесте изграђен као литерарна транспозиција младога Храповицког (тада Алексеја Павловича). Јер све што имамо (премда то није мало) јесте реч митрополита Антонија о томе Г Свишчеву – дакле, реч двојице у моралном и интелектуалном смислу беспрекорних личности. Па ипак, постоје разлози за извештан опрез према поменутиим сведочанствима о младом Храповицком као прототипу лика Аљоше. Наиме, у првом историјском и критичком академском издању потпуних сабраних дела Достојевског у 30 књига, које се дуго припремало, приликом објављивања сваког посебног тома вођене су озбиљне стручне расправе – но, нигде се не помиње да је Достојевском млади Храповицки био инспирација за лик Аљоше (в. Ф. М. Достоевский, *Полное собрание сочинений* в 30-ти томах, Ленинград, 1972-1990). Храповицком је, иначе, било између шеснаест и седамнаест година када је Достојевски писао роман *Браћа Карамазови*, 1879-1880, што такође наводи на суздржаност према поменутом усменом сведочанству. Овим констатацијама се не искључује могућност да се убудуће дође до писаних трагова о наведеној околности. Разуме се, тиме се нипошто не оспорава начелна вредност усменог сведочанства као таквог, нити се писменом сведочанству даје преимућство по себи. У сваком случају, вредно је што се то питање покренуло, јер може послужити као добар метод допуне разумевања путева руске културе и духовности. На крају, треба имати у виду и чињеницу да се у текстовима руских писаца последњих година запажају бројне фактографске грешке, што можда и не треба да превише зачуђује ако се зна да су они тек од почетка 90-их година минулог столећа започели да систематски изучавају властиту богословску, па умногоме и философску традицију. Треба бити предострожан при консултовању и најугледнијих стручних приручника. Уосталом, многи од њих наводе погрешно чак и годину рођења или смрти Храповицког.